

Fig. 1. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1967. - *The church seen from the north-east.*

GRUNDFØR KIRKE

VESTER LISBJERG HERRED

Kirken var viet *Johannes Døberen*, der også gav navn til en *helligkilde* mellem landsbyen og Grundfør mølle.¹ Patronatsretten tilhørte 1652² og 1661³ kongen, som 16.juni 1687 overdrog kirketienden til baron Constantin Marselis, idet han forbeholdt sig kaldsretten.⁴ Kirken gik efter Marselis' død i arv til hustruen Sophie Elisabeth Charisius og til hendes anden mand, Peter Rodsteen, der 1711 skødede den til sin broder, Christian Rodsteen.⁵ Sidstnævnte overdrog 11. april 1716⁶ kirken til Hans Rosborg til Haraldslund (jfr. skolehus og altertavle). Kirken fulgte denne gård, indtil 1811, da kirketienden med vedligeholdelsespligten blev afhændet til sognets beboere.⁷ 1.januar 1918 overgik kirken til selveje.

Kirken ligger østligt i landsbyen, på en mod nord og vest svagt skrånende flade, som er en del af plateauet øst for Lilleådalens. Den tidligere næsten kvadratiske kirkegård er 1979 udvidet med ca. 25 m mod øst frem til landevejen fra Spørring.

Hegn og indgange. Den ældre kirkegård hegnedes på nord- og østsiden af svære, nyomsatte markstensdiger, på syd- og vestsiden af kløvstensmure, opført inden 1884;⁸ vestmuren er cementafdækket, mens der på den søndre vokser en bøgehæk. Det nye areal, der forbindes

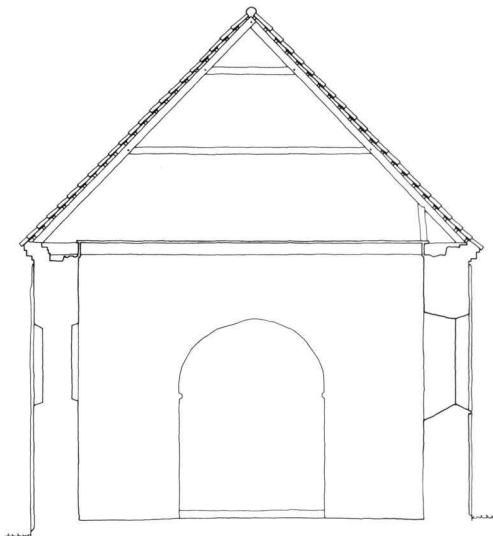
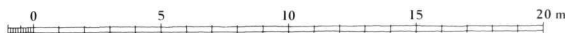
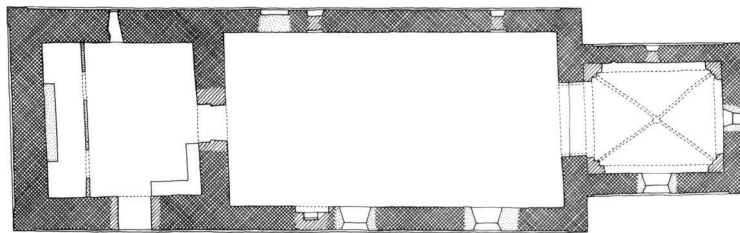

Fig. 2-3. Plan 1:300 og tværsnit 1:150. Målt af KdeFL og HJ 1967, tegnet af Flemming Beyer 1980. - Ground-plan 1:300 and cross-section of the nave 1:150.

med det gamle ved en nybrudt åbning i østdiget sydøst for koret, omgives på de tre sider af lave jorddiger med stensætning på ydersiden. 1862⁹ var kirkegården overalt omgivet af markstensdiger, som målte 86 alen i nord-syd og 90 alen i øst-vest, med træer indvendig på alle fire sider. Langs østdiget står endnu tre store aske og to ahorn.

Indgangen i vest lukkes af to jerngitterfløje ophængt i jernpillere. Et muret indgangsparti, formentlig en *portal*, omtalt første gang 1710,¹⁰ indgik 1732¹¹ i skolehusets søndre ende. Porten skulle 1803¹² gøres af nyt og ønskedes 1873⁸ flyttet længere mod syd.

Bygninger m.m. på kirkegården. I kirkegårdens nordvestre hjørne opførtes 1979 et *ligkapel* med redskabsrum og toiletter (arkitekt J. Harding Carlsen). Det afløste et *tkapel* fra 1919.⁹ 1732

opførte kirkeejeren Hans Rosborg et *skolehus* på kirkens grund.¹³ Det lå ifølge landsbyplanen 1782 (fig. 22) på kapellets plads, var 11 fag langt og rummede foruden skolestue en bolig for degnen. Rosborg bekostede samtidig en *brønd* på kirkegården. 1865 blev skolehaven inddraget til begravelse.⁹

Kirken består af kor og skib samt underdelen af et tårn, alt fra romansk tid; tårnrummet tjener som våbenhus og bærer en tagrytter. Orienteringen har betydelig afvigelse mod syd.

Den regelmæssige bygning, der er rejst over en skråkantsokkel, har hjørne- og endelisener, der på korets langmure forbindes af en rundbuefrise. Hjørne- og endelisenernes fremspring er 5-7 cm, svarende til soklens. Det er påfaldende, at koret er meget smalt og dets mure spinklere end i skibet. Skibets murhøjde er 4,8 m, målt fra soklens overkant til gesimsens underkant.

Materialerne er banede og til dels firhugne kampesten samt fråd- og kridtsten. Over soklen findes overalt to markstensskifter; herover er korets mure og triumfmuren til rejsehøjde samt omtrent den østlige fjerdedel af skibets langmure bygget med frådsten, der i korets overvægge har munkestensformat; korets hjørnekæder synes at være af kridtsten. I skibets østende er der frådsten til ca. 3,6 m over soklen; resten af skibet samt tårnpartiet og taggavlene er af marksten i regelmæssige skifter fra 15-30 cm's højde. I taggavlene iagttages de banede kvadre med udglattede fuger af fin mørtel (fig. 5) samt murkernen, der består af håndstore marksten. I vestgavlen er der ni åbne bomhuller fordelt ligeligt på tre skifter.

Vinduer og døre. Af korets og skibets oprindelige vinduer er nordsidens bevaret som blændinger; korvinduets bueslag er udført af frådsten, skibets af kridtsten. Korets gamle østvindue indgår delvis i et laveresiddende vindue fra 1863. Skibets rundbuede døre sidder forskudt i forhold til hinanden; den nordre står som en udvendig niche, den søndre som en indvendig. De måler i højden udvendig 241 cm over soklen og indvendig 286 cm over nuværende gulv. Karm- og kilesten, der er af kridt, er tilhugget med omhu.

Underdelen af det kvadratiske *tårnparti* er jævnbredt med skibet. Over loftet afslører vestsiden af muren mellem skib og tårnrum sammenhæng med langmurene og den samme murbehandling som på tårnets øvrige vægge. Tårnrummet, der næppe har haft nogen oprindelig yderdør, har åbnet sig mod skibet med en knap 2,5 m bred, rundbuet arkade, som blev delvis tilmuret ved etableringen af den nuværende døråbning. I nordmuren sidder en lille, vistnok oprindelig glug, 58 cm høj og 145 cm over eksisterende gulvniveau.

Det kan ikke afgøres, hvor højt tårnbyggeriet kom til vejrs. Mens der af tårnets østmur, som i regnskabet 1683/84¹⁴ betegnedes som en »gavl«, nu kun er bevaret et skifte over skibets murkrone, er vestmuren intakt indtil tagrytterens fodtømmer. I gavltrekanten sidder der en ca. 60 cm høj og 30 cm bred, retkantet glug, nu tilmuret i yderfacaden.

Indre. Den ret brede, runde *korbue*, der har hul- eller skråkantede frådstenskragbånd, synes uændret. I modsætning til koret har skibet stadig træloft. I tårnrummet findes et bjælkelag i højde med skibets samt et, der ligger betydeligt lavere og bærer rummets nuværende loftsbrædder.

Ændringer og tilføjelser. Formodentlig efter 1400 er et *krydshvælv* indbygget i koret. Det hviler på falsede hjørnepiller, som (ca. 1,7 m over nuværende gulv) danner forlæg for helstens skjoldbuer og kvartstens ribber, der mødes om en cirkulær slutsten; helstens overribber.

Kirkens nuværende disposition og adgangs-

Fig. 4. Skibets vestgavl med tagrytter (s. 1656). NJP fot. 1979. - West gable of the nave with ridge-turret.

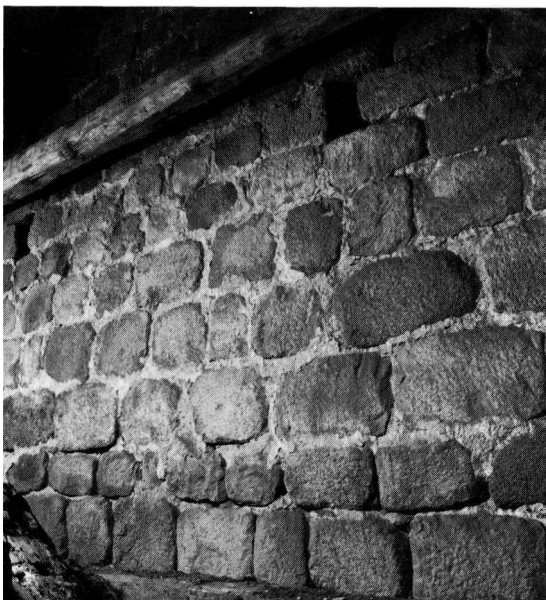

Fig. 5. Korets taggavl set fra vest (s. 1654). KdeFL fot. 1967. - The gable of the chancel seen from the west.

forhold med *våbenhus* i tårnafsnittet skyldes ændringer, der sandsynligvis er foretaget endnu i middelalderen: syddøren flyttedes fra skibet til tårnrum, der samtidig blev afsondret fra skibet, idet den lille tårnbue erstattedes af en dør. Skibets norddør var i brug endnu i 1824.⁸ Den sekundære dør i tårnafsnittets sydmur, almindeligvis benævnt våbenhusdøren, er fladbuet med lige gennemløbende karme, der indvendig er muret af munkesten, udvendig med nyere tegl. Også i tårnbuens tilmuring indgår munkesten, mens blændmuren i skibets syddør er af marksten og indvendig forsynet med en niche. I våbenhusets vestende blev et 1,5 m bredt *redskabsrum* 1862⁹ udskilt ved en bindingsværksmur. Der er herfra adgang til våbenhusets loft, der benyttes som materialrum.

En *muret bæk* med sæde af træ i våbenhusets sydøstre hjørne kan være af middelalderlig oprindelse.

Den nuværende *tagrytter* af bindingsværk afløste 1965 en tilsvarende fra 1854.

†Tagryttere. Det kan som nævnt ikke afgøres, om tårnmurene nogensinde har rejst sig over skibets tagryg, men der er vidnesbyrd om flere tagryttere: et »tårn«, antagelig i form af en tagrytter, blev 1685/86¹⁴ sammen med kirkens vestgavl istandsat »fra det øverste glamvindue til jorden« af muremester Chr. Rasmussen, Voldum. »Tårnet med spiret« meldtes 1773¹² sat i god og sirlig stand, mens et nyt opførtes 1817,⁸ fordi det forrige fandtes forrådnat. Tagrytteren, der opsattes 1854,⁹ var 10 alen høj, af bindingsværk med blytækt spir. Vejrhnen er fornyet 1913.⁹

Istandsættelser og vedligeholdelse. Lensmanden indberettede 1586,¹⁵ at kirkens forfatning var så ringe, at bygningen ikke kunne istandsættes for egne midler. Det samme var tilfældet 1631.¹⁶ Hans Rosborg bekostede efter overtagelsen

Fig. 6. Indre, set mod øst. NE fot. 1967. - *Interior to the east.*

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1967. - *Interior to the west.*

1716 en større reparation, herunder udskiftning af loftsbjælker; den var afsluttet 1725, og 1773¹² fulgte en ny. Det indre blev istandsat 1863;¹⁷ skibet fik gipsloft og *gulv* af de fliser, som nu ligger i våbenhuset. Kampestensgulvet i stolestaderne, nævnt 1850,⁸ udskiftedes kort efter med træ og allerede 1860 med munkesten. En restaurering 1940 (arkitekt S.Fritz) omfattede en indvendig fremdragelse af nordmurens dør- og vinduesåbninger samt installering af el-varme, der afløste den 1891⁹ anskaffede kakkelovn. Elektricitet blev indlagt 1930.

Kirken står hvidkalket ude og inde. Kor og tagrytter er klædt med bly, resten med vingetegl; endnu i 1680'erne¹⁴ var skibet delvis tækket med bly, men 1715¹² omtales det som teglhængt. Kirkens tre spidsbuede jernvinduer er indsat kort efter 1875,⁹ da synet foreslog at flytte skibets østre en alen mod vest; korets afløste et ældre »maskinvindue«, der sammen

med forgængerne har medført de småbeskædigelser i rundbuefrisen, som blev udbedret 1975. Skibets falsgesims stammer nok fra 1854, da skibets *tagværk* fornyedes; det er af fyr som korets, men mindre stejlt; fra et ældre tagværk stammer en egefodrem. Skibets gipsloft fjernedes 1940, og nu står bjælkerne røde, loftsbrædderne gråmalede. Koret har trægulv, midtgangen diagonalstillede sort-hvide cementfliser, der 1911¹⁷ afløste de grå og gule teglfliser, som siden har ligget i våbenhuset. Under stolestaderne er der siden 1940 kork på betondække, mens redskabsrummet i våbenhusets vestende har pikstensgulv.

†*Kalkmalerier.* På korets hvælv afdækkedes 1939 brudstykker af en kalkmalet dekoration, antagelig fra sidste halvdel af 1400'erne; på den nordvestre ribbe spidse sparrer, på vestre skjoldbue antydninger af krydsende rundbuer.¹⁸

Et *draperi* i form af et »gardin« på korets østvæg, der 1880¹⁷ ønskedes oliemalet med mørkerød »fløjlsfarve«, kan være samtidigt med altertavlen, 1725. Det foresloges nymalet 1904,¹⁷ men var overkalket inden 1917.¹⁹

INVENTAR

Oversigt. Som i en stor del af områdets kirker er døbefonten også her ene om at repræsentere det middelalderlige inventar. En $\dagger$ klokke fra 1551 er kendt gennem en opmåling fra omstøbningen 1903. Først 1600'erne kan fremvise flere inventarstykker: alterstager, lysearm og lysekrone, den enkle prædikestol fra 1636 samt de særdeles velskårede stolegavle fra o. 1630. Altertavlen fra 1725 er skænket af kirkeejeren Hans Hansen Rosborg til Haraldslund og hustru og smykket med malerier af Berend Noer (Nohr), kendt som kongelig dekorationsmaler på Clausholm.

Alterbord, middelalderligt, bestående af tildannede kvadre flikket med munkesten; bordets forreste del er antagelig omsat (med oprindelige materialer).²⁰ Det måler 145x79-84 cm, er 82,5 cm højt og står ca. 113 cm fra østvæggen. Alle sider er overpudset, de tre forreste med en ældre, tynd berapning, der på bordets forside har aftryk af stof.

Alterbordspanel fra o. 1600, af fyr; forsiden har tre, kortsiderne hver to glatte fyldinger adskilt af smalfelter og med karnisprofileret rammeværk, der dog forneden har skråkant. Panelets farver svarer til og er samtidige med altertavlens (1725), brunt med gule lister.

$\dagger$ *Alterklæder.* 1820 karakteriseredes »hele altertøjet« som ubrugbart.⁸ I hvert fald fra 1858 synes alterklædet at have været af rødt klæde, fra 1890 tillige med guldgalonerede kanter og kors.²¹

Altertavlen (fig.8), ifølge malet indskrift skænket 1725 af Hans Hansen Rosborg til Haraldslund, er et senbarokt billedskærerarbejde med samtidige malerier udført af Berend Noer (Nohr), »hofmaler« på Frijsenborg. Den højt opbyggede tavle,²² har stort midtfelt flankeret af korintiske søjler, der hviler på glatte postamentfremspring og bærer en profilgesims smykket af englehoved (fig. 12) ligesom posta-

mentet. Til storstykket slutter sig som vinger to siddende evangelister med deres tegn, mod nord Markus, mod syd Lukas. Over evangelisterne halvfigursengle, på volutter, med hænderne sammenlagt i bøn. Topstykket er formet som en forenklet udgave af storstykket: midtfelt flankeret af pilastre med udsavede kapitæler samt lille englehoved på den ufuldstændige gesims. Som vinger ses evangelisterne Mattæus og Johannes. Ved foden af den glatte trekantgavl står henholdsvis lovens tavler og en kalk, på gavlsiderne ligger to romerske soldater (fra Kristi grav), og øverst, i skyer, står den opstandne, draperiklædte Kristus med sejrspanen i højre hånd og med velsignende venstre, en spejlvending af den vanlige fremstilling. Billedskærerarbejdet, der er udført i eg, er både med hensyn til motivvalg og figurstil ret gammeldags i betragtning af dateringen, der dog synes fastslået ved synsprotokollens bemærkning 1725,¹² at kirken var »indvendigt forbedret og ziret med en ny altertavle«.

1940 gennemgik tavlen ved Einar V.Jensen en restaurering, hvorunder den oprindelige staffering fremkaldtes og istandsattes. Stafferingen og de tre indsatte malerier skyldes, ifølge signatur, maleren Berend Noer (Nohr), der havde bopæl på Frijsenborg, og som bl.a. i årene 1722-25 arbejdede med udsmykning af de kongelige gemakker på Clausholm.²³ Altertavlens rammeværk er lyst gråblåt marmoreret, søjler og pilastre grønmmarmorerede, mens figurerne i hovedsagen er forgyldte,²⁴ oprindelig på kridtgrund; ansigter og hænder er gråhvide. På de sortmalede rammestykker over og under storfeltsmaleriet er med gylden fraktur og kursiv malet giverindskriften: »Dend tafle, som du seer, Lad Være et Exempel for Dig, Du Ædle Siæl, skal pryde Herrens tempel / Saalenge kiercken staar og Byen før af grund, da prises Giveren, som bygde Harldslund(!). Hans Buck«. Haraldslunds bygherre var den berygtede procesmager Hans Hansen Rosborg,²⁵ og indskriftens forfatter, Hans (Jacobsen) Buch (Buck),²⁶ da sognepræst til Årslev, Hørning og Lime, nær herregården Clausholm. På postamentfremspringene står givernavnene: »Hans

Fig. 8. Altartavle skænket 1725 af kirkeejeren Hans Hansen Rosborg og hustru. Malerier af Berend Nohr (s. 1658). NE fot. 1967. - Altarpiece donated 1725 by the church's patron. The paintings by Berend Nohr.

Fig. 9. Alterstage (s. 1661). NE fot. 1967. - *Altar candlestick.*

Hansen Rosborig Anno« og »Helle Mads Datter 1725«.

De tre samtidige malerier, olie på lærred, fastsømmet på træplader,²⁷ er antagelig udført af samme maler. I storfeltet ses Nadveren, 118X122 cm, signeret »Berend Noer« (på tværstiver på »anretterbord« i billedets forgrund). Nadvermåltidet foregår ved et rundt bord i et søjlebåret, brunligt rum, oplyst ved levende lys; i baggrunden et åbentstående vindue, hvor månen anes. I topfeltet, 76x75 cm, Kristus på korset mellem de uroligt bevægede Maria og Johannes; farverne står med kraftig clairobcur, lyse, hvide, blå og røde klædebon mod en brun himmel gennembrudt af lynstråler. I trekantfeltet er malet en hvid, svævende helligåndsdue foran en gullig himmel med grågule og brunlige skyer.

1859²¹ blev altertavlen restaureret, hvidmalet og uægte forgyldt. På gesimsen stod med sort

fraktur: »Gjører dette til min Ihukommelse« (Luk. 22,19); på postamentfremspringenes ydersider var den oprindelige indskrift delvis gentaget. 1888²¹ genopmaledes tavlen af maler Woer i overensstemmelse med prædikestolen: egetræsmaling i to farvetoner, hvorimod forgyldningen, de fire mørke søjler og de to malerier forblev urørte. Indskrifterne blev gentaget. 1895⁹ blev nadverbilledet udskiftet med et *male-ri* af fru Paula Jensen, født Glahn, en kopi efter Carl Blochs »Kristus i Emaus«.²⁸ 1940 ophængt på skibets sydvæg og det oprindelige nadverbillede genindsat efter en midlertidig anbringelse under pulpituret. Vedr. et kalkmalet tdraperi bag tavlen, se †kalkmaleri.

†*Altertavle*, formodentlig anskaffet o. 1600 eller i 1600'ernes første tiår, mens enten Jacob Jensen (-1598-) eller Jens Jensen Bay (1603-30) var sognepræst.²⁹ 1683/84¹⁴ repareredes tavlen af Peter Christensen snedker af Lyngå.

Knæleskammel, 1700'erne?, med tunget afsavet fodbrædt samt beskåret sidebrædt, hvorpå er malet hvid kursiv på rødbrun bund: »I Iesv Navn schal a[lle] Knæ Sig bøye. Phil. 2 ...« (Paulus' brev til Philipp. 2,10). Betrukket med stof. Foran altret.

Altersølv. Kalken, oprindelig en pokal, 1843 ifølge indskrift skænket pastor Fangel af Gudum, Lillevorde og Seglflod sogne og 1887 overdraget Grundfør menighed af proprietær Fangel. Kalken er 22,5 cm høj og smykket på fod og bægervulst med drevet bladranke og blade; på bageret er graveret giverindskriften, med skriveskrift, inden for to bladovaler. Under foden endnu en giverindskrift samt utydelige stempler, to ovale byvåbner, måske for Ålborg, samt et rektangulært mesterstempel med skriveskrift.

Disk, skænket 1887,⁹ tvnm. 17,5 cm, udført af Århusguldsmeden N. H. Wendelboe (fra 1865 i København, død 1876), hvis stempel (Bøje 1416) ses på undersiden sammen med to ens lødighedsstempler »13 1/3 Lö«. I bundfeltet er graveret den korsfæstede, på randen cirkelkors og bladranke.

†*Altersæt*, fra 1604. På kalkens fod stod ifølge synsprotokollen 1862: »Grundfør Kirkekalk

veier XXI Lod, Disken VI Lod - Anno 1604«. Sættet gik til grunde ved præstegårdens brand 1887.⁸

Oblatæske og *skål*, anskaffet 1861²¹ fra Bing og Grøndahl, af sort porcelæn med guld kors og -kanter; begge dele på altret. *Alterkande*, 1861,²¹ af samme art, men fra Den kongelige Porcelænsfabrik. En gammel *vinflaske* af tin omtalt i inventariet 1681/82.¹⁴

Sygesæt, ifølge indskrift på kalken tilhørende »Grundfør-Spørring Pastorat 1887«, med stempler for guldsmeden P. Hertz (død 1885, Bøje 1420) og guardeinen Simon Groth samt Københavns bystempel [18]87. 16,5 cm høj, medregnet den cylinderformede vinbeholder med oblatskruegemme, indsat i låget.

Alterstager (fig.9), 1625-50, 30 cm høje og med 12 cm lang lysetorn,³⁰ svarende til stager i Lading (Sabro hrd.). Fodskålen har to flade vulstled mellem hulstave, skaftet cylinderled og indknebne led på hver side af baluster.

Messehagel, nyere, af rødt fløjls med rygkors og kanter af guldguloner. †*Messehagler*. 1681/82 bestod haglen af sort fløjls,¹⁴ 1732 derimod af rødt med »sølvstaffering«.¹¹

Alterskranke, o. 1725, bestående af lave træbalustre; profileret håndliste. To låger i den »lige« skranke tværs over koret er fastholdt ved gangjern i form af lange, fligede jernbeslag. Stafferingen samvørende med altertavlens: under to lag egetræsmaling fandtes gråt med rødt på håndlistens profiler.³¹ 1683/84¹⁴ blev fire gamle bjælker »over kirken« nedtaget og den ene genanvendt i koret som knælebjælke for menigheden ved altergang. 1826⁸ karakteriseredes knæfaldet som for langt og smalt, og man ønskede det enten udstoppet eller forsynet med måtte af hensyn til menighedens bekvemmelighed. 1850 beklædtes skamlen med fem fare-skind.²¹

Døbefont (fig. 11), romansk, af de østjyske løvefontes »klassiske« type, tilhørende Venge-Mallinggruppen (Mackeprang: Døbefonte s. 234). Kummen, 71 cm i tv.m., er af grålig granit, foden lidt mørkere og mere rødlig. Under mundingsrandens platte smykkes kummen af to løvepar, hvert med fælles, stærkt

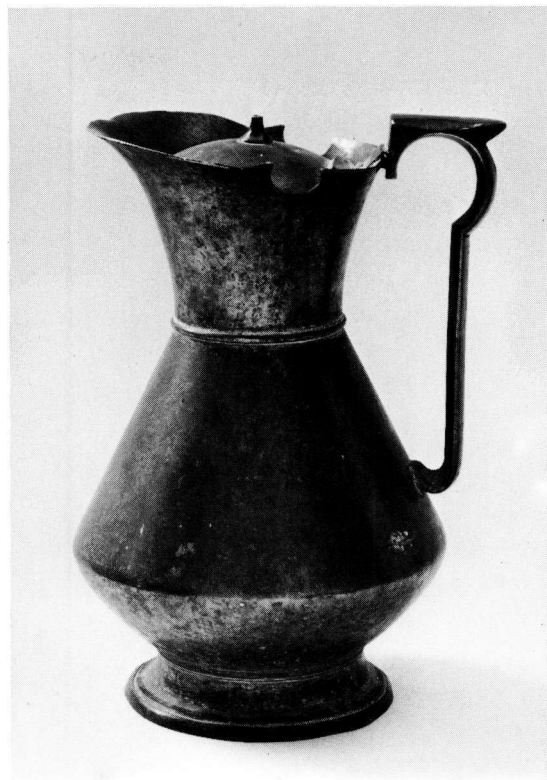

Fig. 10. Dåbskande 1863, stemplet L. Buntzen (s. 1662). NE fot 1967. - Ewer 1863, stamped L. Buntzen.

fremspringende mandshoved, 18 cm langt og 8 cm i relief. Øjne og læber er fremtrædende, begge hoveder har smalt overskæg, der ligger tværs over det smalle kind- og hageskæg. De svajede dyrekroppe er i lavt relief. De har mankekrøller oprullet forneden, løftede forpoter samt hale, med bladformet dusk, dels lagt lige over, dels stukket mellem benene og udbredt over ryggen. Fontefoden afviger fra gruppens øvrige. En rundstav danner overgang til den hvælvede, firkantede fod, hvis skarprykkede hjørneribber løber ned på lav platte. 1867 ønskedes fonten rensat for kalk og anden urenhed.¹⁷ Opstillet på ny granitsokkel i skibets nordøsthjørne ud for prædikestolen.

Dåbsfad, 1884,²¹ af messing, glat med smal, ombukket rand; 60,5 cm i tv.m. og 4,5 cm dybt.

†*Dåbsfade*. 1681/82¹⁴ nævner inventariet »et lidet bækken«; 1829⁸ omtales et stort tinfad.

Fig. 11. Detalje af romansk døbefont (s. 1661). NE fot. 1967. - *Detail of Romanesque baptismal font.*

1863²¹ anskaffedes et messingfad, der 1899⁹ ønskedes omdannet, så det inden for randen gav plads til en mindre messingskål.

Dåbskander. 1) 1750-1800, af messing, 21 cm høj, glat, med fladt låg og flad bøjlebank og gæk; skænket 1965. 2) (Fig. 10), anskaffet 1863,²¹ af tin, udført af Københavner-kandestøberen »L. Buntzen«,³² hvis stempel ses under bunden. Ude af brug.

Fontelåg, o. 1800?, med midtknop, hvortil slutter sig tre udsavede volutbøjler;³³ gråmalet. I tårnets materialrum.

Krucifiks, nyere, formodentlig tysk arbejde.³⁴ Figuren er 35 cm høj, skåret i blødt træ, ustafferet. 1965 skænket til kirken og ophængt, på nyt kors, ved siden af prædikestolen.

Prædikestol, 1636, svarende til og fra samme værksted som bl.a. prædikestolene i Tilst (s. 1582) og Lyngå (Sabro hrd.), men med flere bevarede detaljer end den førstnævnte. Den firfagede stol har i storfelterne værkstedets karakteristiske, enkle evangelistrelieffer, her dog indrammet af kraftige karnistandsnit- og æggestavliste. Tre af evangelisterne holder en bog, den skæggløse Johannes en kalk. Over deres

hoveder er indskåret de respektive navne, med versaler: »Matævs«, »Marcvs« (fig. 14), »Lvcas« og »Iohanes«. I frisefelterne indskrift med reliefversaler: »Evangelivm / er en gvds / kraft til sa/lighed hver / den som troer«; i de tre bevarede beslagværks-hængestykker: 1) »H: INS« (for sognepræsten hr. Jens Nielsen), 2) »1636« og 3) »PTSR« (bogstaverne stillet på hovedet). Ensartede englehoveder (fig. 13) pryder frise- og postamentfremspring (de sidstnævnte fra 1940) og fungerer som hængestykker herunder.

Den sekssidede himmel er muligvis lidt yngre end stolen, hvorfra den afviger med hensyn til snitværkets karakter. Undersiden er listedelt med midtkvadrat omkring roset med hængvindrueklase. Gesimsen har både ud- og indvendigt æggestav- og tandsnitlister; frisen afsluttes foruden af lille tungebort, der ligeledes pryder de enkle topstykker, afsluttet af udsavede topspir; tilsvarende spir står på lydhimlens hjørner, tre dog fornyet.³⁵ På topstykkerne reliefversaler: »Apoc 2, vertro intil dø/den oc ieg vil / giffve dig liff/sens krvne« (Åb. 2,10).

1939-40 gennemgik stol og himmel en restaurering ved Einar V.Jensen; foruden de nævnte tilføjelser udførtes ny trappe og opgangspanel. Allerede 1683/84¹⁴ var begge dele blevet fornyet af Peder Christensen snedker af Lyngå; 1866-67¹⁷ blev stolen atter forsynet med en enkel, ny trappe med spinkle balustre og håndliste.

Ved restaureringen afdækkedes og istandsattes den oprindelige staffering fra 1648 under en egetræsmaling fra 1867.¹⁷ Både stol og himmel har fået en broget bemaling med sparsom forgyldning nævnte år, for stolens vedkommende således nogen tid efter udførelsen. Stolens søjleskafter er hvide ligesom englenes ansigter. I frise, storfelter og hængestykker er bunden brun, mens laserende røde³⁶ og grønne farver veksler med forgyldning på detaljerne. Blåt er anvendt på lydhimlens topstykker og dens underside, der desuden har gyldne stjerner og hængeklase. Også evangelisternes dragter er blå, i to nuancer, deres attributter samt hår og skæg dog forgyldte. Alle indskrifter står gyld-

Fig. 12. Detalje fra altertavlen, jfr. fig. 8 (s. 1658). NE fot. 1967. - *Detail of altarpiece (cf. fig. 8).*

Fig. 13-14. Detaljer fra prædikestol 1636 (s. 1662). NE fot. 1967. - *Details of the pulpit from 1636.*

ne, på himlens frise med fraktur på mørkeblå bund: »Det 5 cap. Føder guds / Hiord Som er iblant eder / oc seer vel til icke tuingde til / men frivillige icke for fremvindings skyld. 1648« (1.Pet. 5,2).

1939 flyttedes stolen fra skibets sydøstre hjørne til det nordøstre.

Stolestader, 1939, med genanvendelse af otte bruskbarokke gavle (fig. 15-19) fra o. 1630, med ypperligt snitværk,³⁷ opstillet østligst i skibet, fire på hver side af midtgangen. Gavlene har på forsiden hver en apostelfigur, skåret i kraftigt relief, stående med sit attribut i en muslingeskalsmykket niche; i sviklerne bruskværk med englehoveder eller fugle flankerende konsol, hvoraf blot een nu har bevaret sit relief, en vrængemaske. Topfiguren er enten en kvindebuste eller putti. Apostlenes rækkefølge, der ændredes ved restaurering 1940, er nu: nordre række: 1) Andreas med kors; topfigur: kvindebuste, 2) Peter med to nøgler; to putti, der omfavner hinanden (fig. 16), 3) Tomas med spyd og bog; putto med hund og æble (fig. 19), 4) Simon med sav; buste af kvinde i fornem tidsdragt (fig. 18). Søndre række: 1) Johannes

Fig: 15-17. Stolestadegavle med apostelfigurer. 15. Johannes. 16. Peter. 17. Mattias (s. 1663f). Einar V. Jensen fot. 1940. - *Baroque bench-ends with apostles.*

Fig. 18-19. Detaljer fra stolestadegavle (s. 1663). Einar V. Jensen fot. 1940. - *Details of Baroque bench-ends.*

med kalk; kvindebuste (fig. 15), 2) Bartolomæus med kniv og bog; kvindebuste, 3) Judas Taddæus med åben bog og kølle; kvindebuste, 4) Mattias med økse; kvindebuste (fig. 17).

De otte figurer, hvortil formentlig de resterende fire apostle oprindeligt har sluttet sig,³⁸ stammer fra samme værksted, der til rådighed ved skæringen har haft en række kobberstik af Jacques de Gheyn, efter Karel van Mander,³⁹ hvis forlæg man har disponeret forholdsvis frit efter. Trods visse mangler ved den anatomiske udformning er figurene meget velskårne og især ansigterne karakterfulde.

1940 restaureredes gavlene af Einar V. Jensen; under to lag egetræsmaling afdækkedes og i-standsattes en staffing, der var samtidig med altertavlens, grå med hvidt på topfigurerne; i muslingeskallernes hulninger veksler blegrødt

med grønt, på kanterne brunt. Det nye stoleværk står gråt med brune ryglæn og brune, røde og grønne profiler.

†*Stoleværk*. 1683/84¹⁴ lavede førømtalte snedker Peder Christensen tre nye stole med panelværk og »bogkaster« samt to stole vestligt i kirken; samtidig repareredes her 24 stole. 1862⁹ bestod stoleværket af 28 »åbne« stader, dvs. uden døre, men med rygstød. 1866 omdannedes eller fornyedes de efter behov, ligesom Haraldslunds to flukkede stole, i skibets nordside, forandredes, så de svarede til det øvrige stoleværk.¹⁷

†*Skriftstol*, udført 1683/84 af førnævnte Peder Christensen. Under sædet lavedes en flukstebænk«, forsynet med hængsler og lås, til forvaring af messeklæderne.¹⁴ I forbindelse med stoleværkets omdannelse 1866¹⁷ fjernedes

præstens og degnens stole fra koret; præsten fik stol og bord bag altertavlen, og degnestol indrettedes i øverste mandsstol.

Pulpitur, i vest, 1862, ændret 1927, støttet af 2X2 jernsøjler, der 1883 afløste nogle af træ. Forsiden har nederst panel med frisefyldinger og herover spinkle, drejede balustre og enkel gesims. Gråmalet, med hvide balustre, tidligere egetræsmalet. Oprindelig indrettet til »to stole med bænke«, den inderste aflukket, for Haraldslunds folk.¹⁷ Det er formodentlig rester af denne lukkede (†) *pulpiturstol*, der nu befinder sig på præstegårdens loft. Det er en fyrretræs-skranke, med aflåselig låge, 102 cm høj, bestående af slanke, drejede balustre opsat mellem glat frise og postament; afrundet håndliste. Brunmalet, balustrene grønne. Opgang til pulpituret fra »våbenhuset«, dvs. tårnrummet.

†*Pulpiturstol* ved skibets nordvæg, tilhørende Haraldslunds ejere, ønskedes 1860¹⁷ fjernet, da den dels var »til vanzir« for kirken, dels indtog en uforholdsmæssig stor plads. Antagelig nedtaget samtidig med stoleværkets ændring i 1860'erne.

Orgel, 1927, bygget af A. C. Zachariasen, Aarhus.⁴⁸ Ét manual med fire stemmer og oktavkoppel; pneumatisk keglevindlade. Samtidig orgelfacade, to søjlebårne tårne, med synlige piber, flankerende et tilbagetrukket parti med rudegitter. Bemaling som pulpituret.

Salmenummertavler. 1) Antagelig fra 1867¹⁷ da synet ønskede en ny. Stor trætavle med profilgesims; ved lister opdelt i 3x4 rum med søm til ophængningsplader. Tavlerummene sortmalet, rammeværket gråhvidt marmoreret; hvidmalet skriveskrift: »Før Prædiken« og »Efter Prædi-

ken«; hvide tal. På loftet. 2) O.1875, stammen de fra Spørring kirke, hvor en tilsvarende ses (s. 1684). Stor trætavle ret lig nr. 1, men med små hjørnetopspir flankerende en strålesol; opdelt i 3x5 rum beregnet til indskudsplader. Sortmalet, med rødbrunt rammeværk, forgyldt spir og sol med blå midtskive samt hvide tal og indskrift, med fraktur, som på nr. 1.

Lysekroner. 1) 1600'ernes første halvdel, omtalt 1732¹¹ i forbindelse med rengøring. Den enkle krone, med flakt ørn som topfigur, har 2x6 S-svungne lysearme⁴⁰ med flade, tallerkenformede dråbeskåle og slanke, vaseformede lyseholdere. Rigt profileret skaft med pæreformet midtled under skive, hvorfra udgår seks små, let grenede, S-formede pryddarme. Små, nyere kuglespir er desuden anbragt på de to skiver, hvori lysearmene er ophængt. Stor hængekugle med lille, profileret hængeknop. Ophængt østligst i skibet. 2) 1930, skænket af lærer J. Drengsgaard og hustru.⁹ I barok form med 2x6 lysearme. Vestligst i skibet.

Lysearm (fig.20), 1600-25, i enkel og lidt groft udført renæssanceform. Den flade arm har som midtled graverede akantusblade på hver side af tværriflet dobbeltled. Flad dråbeskål med vaseformet lyseholder. Armen holdes af en knyttet hånd, der udgår fra en profileret vægskål. Ved prædikestolen.

Klokke, 1903, omstøbt efter den gamle klokkes form;¹⁷ 71 cm i tv. Om halsen en indskrift med reliefversaler i to bånd: »Støbt i Herrens aar 1551. Hjælp os Jesvs. Omstøbt 1903 af L.Andersen i Aarhus«. I tagrytteren.

†*Klokker.* 1528 nævnes blandt de af kronen indkrævede klokker en på 1½ skippund og 2½ lispund.⁴¹ 2) (Fig.21), 1551, formodentlig støbt af Rasmus Lavsen (Lauridsen).⁴² 1732 benævnt »fredsklokken«.⁴³ Ca. 65 cm i tv. Om halsen indskriften med minuskler samt to majuskler, S og A: »Jesu ad ivva noS An(n)o do(mi)n(i) (bomærke) mdli« (Jesus, hjælp os. I Herrens år (bomærke) 1551). På slagringen tre profillinier. Kronens hanke var dekoreret med dobbelt tovtav, og på kronepladen udgik fra midtbuen seks små kors. Klokkestøberens lille mærke, udført med temmelig svage linier, indgik både

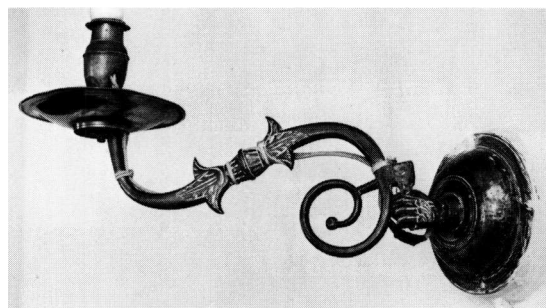

Fig. 20. Lysearm (s. 1666). NE fot. 1967. - *Candle bracket.*

i indskriften og sås på selve legemet. Tilsvarende mærke findes på flere klokker, især i Nordjylland,⁴⁴ udført af ovennævnte klokkestøber. Revnet 1902 og omstøbt.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) O.1602. »An(n)e lensdat. ... h: Ie(n)s Bays s: hvstrv, i G:f.« (sognepræsten, hr. J.B.s hustru, i Grundfør), som døde 18. marts 1602, 36 år gl. Kalksten, 38x58,5 cm, med fordybede versaler. I gulvet bag altret.

2) O.1625, med sekundær indskrift o. 1758. Rødlig kalksten, ca. 182x96 cm, revnet tværs over i den øvre del, men atter sammenføj et med cement. Stenen prydes af en bred bort med beslagværk i lavt relief,⁴⁵ afbrudt i hjørnerne af cirkler med evangelisttegnene stående på skriftbånd, hvorpå deres navne er indridset med (slidte) versaler. Foroven Mattæusenglen og Johannesørnen, forneden Lukasoksen og Markusløven. Skriftfeltet er øverst afsluttet af aftrapning, der ved siderne giver plads til to siddende figurer; herimellem ses den opstandne Kristus med sejrspanen, under profileret rundbue hvorpå rester af den tilhørende indskrift med fordybede versaler »...et. Ioh. 11. v. 95«. I sviklerne kartoucheornamenter. Under skriftfeltet vinget timeglas og kranium over korslagte knogler.

Den oprindelige indskrift midt på stenen er helt udslebet for at give plads til den sekundære

med fordybet kursiv og store skønskriftsbogstaver: »Sr. Christen Sweistrup«, født i Grumstrup 1682, levet i ægteskab med »nu salige Matrone Anne Marie Pedersdotter, og været en velhavende Borger og indvaanere i Aarhus i 42 Aar«, men efter sin kærestes død draget til sin datter og svigersøn Sr. Jacob Rosborg på Harildlund, hvor han i sit 76. år endte sine dage 1758. - I gulvet i tårnrummet ligesom i 1865.

†*Murede begravelser.* 1) En åben præstebegravelse i koret er ifølge indskrift indrettet 1687 af sognepræsten Villads Olufsen⁴⁶ (død 1719). Op til koret ligger en *fodtrinsbjælke*, af eg og med rundstavprofileret forkant, hvorpå en indskrift med indskårne versaler: »1687 er dette begravelse bekost af sognepraesten her Wellatz Ollvf[sen]«. Synsprotokollen nævner 1862, at begravelsen var indrettet af præsten for ham selv og hans slægt, »nemlig hans bedstefader, svigermoder, to hustruer, datter, moder, Anna Nielsdatter Sommerfelt, hans sønnedatter og flere af præsternes familie«.

I forbindelse med en gulvreparation⁴⁷ 1969 konstateredes, at krypten lå lige under korgulvet og havde gulv af piksten. Ifølge en ældre meddelelse skulle adgangen have været fra skibets midtgang ad en trappe overdækket af trælem. En luftskakt i nordmuren er stadig åben. I krypten fandtes fire voksenkister, fire-fem kister til store børn samt fire-fem barnekister. Trækisterne, formodentlig alle fra 1700'rne, var stablet oven på hinanden og de nederste ret ødelagt. De nederste og ældste var af retkantet form, de øverste trapezformede og med profilerede låg, enten sortmalede eller med lysere farve. En enkelt voksenkiste havde bevaret sine (forrustede) smedjernsbeslag, på låget en kisteplade omgivet af løvværk og på siderne store rosetbeslag for de lange bærehanke.

Begravelsen var tilgængelig indtil 1860,⁸ da synet ønskede den tilmuret for at forebygge træk og nedgangen opfyldt og dækket af mursten ligesom gulvet. 2) I kirketårnet, ifølge fundats 1732¹¹ indrettet af Hans Rosborg og Helle Madsdatter til Haraldslund (jfr. altertavle m.m.) til arvebegravelse for dem selv og deres arvinger.

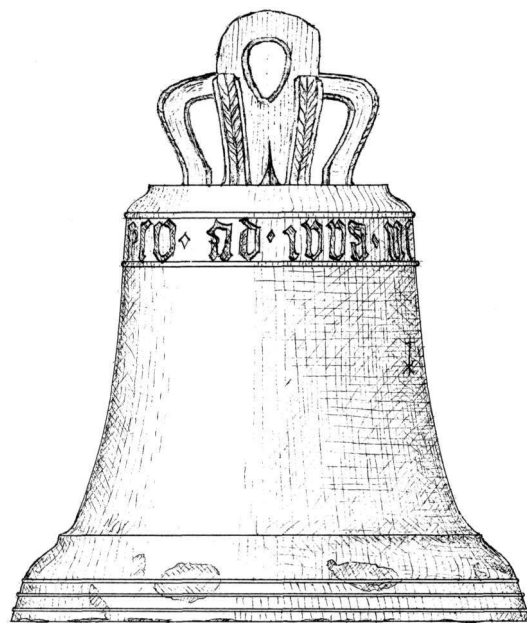

Fig. 21. †Klokke nr. 2, 1551, formodentlig støbt af Rasmus Lauridsen. Tegning af L.Andersen 1903 (s. 1666). - Well no. 2, 1551, presumably cast by Rasmus Lauridsen. Drawing 1903.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Grundfør-Spørring embedsbog 1808-1928 (C 346-13). - Ved embedet: Grundfør kirkes regnskabsbog 1811-94. - Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650f.

NM 2. afd. Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker, I, 1865, 1885 og 1887, s. 87-88. - Præsteindberetninger 1808 og 1881. Indberetninger af 26.febr. 1903 ved L.Andersen (†klokke), Chr. Axel Jensen 1917 og 1940 (inventar og gravminder), Einar V.Jensen 1941 (inventar), N.J. Termansen u.å. (døbefont), Hugo Johannsen 1967 (gravminder), Kjeld de Fine Licht 1967 (bygning), Vibeke Michelsen 1967 (inventar). - Fyldige udskrifter af de gennemgaaede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1980.

Notebøger. NM 2. afd.: Povl Jensen XVIII, 1929, s. 37-39 (altertavle og prædikestol) og XII, 1934, s. 53-54 (flydhimmel).

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: †klokke 1903, ved L. Andersen. - Plan og længdesnit af bygning, tegning til stolestader ved M.B. Fritz og Søn 1939.

¹ Præsteindb. til Ole Worm, s. 41.

² RA. DaKanc. B.83, koncepter og indlæg til jy. tegn. 14.dec.1651, nr.216.

³ LA Vib. Århus bispeark. Sabro og V.Lisbjerg herredsbog 1661 (C3-1096), hvor det tillige bemærkes: »findes ingen adel eller adelige begravelser«.

⁴ Kronens Skøder II, 614.

⁵ LA Vib. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1711-17 (B24-672) fol. 41.

⁶ Samme, fol. 395.

⁷ Originalt skøde af 17.juni 1811, ved embedet. Jfr. LA Vib. Marselisborg birks skøde- og panteprotokol 1807-18 (B56E. SP2) fol. 168r f.

⁸ LA Vib. Grundfør-Spørring præsteark. Embedsbog 1808-1928.

⁹ Synsprotokol 1862ff

¹⁰ RA. DaKanc. 1699-1771. Koncepter og indlæg til sjæll. reg. 1701 nr.73.

¹¹ Fundats for Grundfør skole, HofmFund. II, 154ff. - Skoleholderen skulle opbevare nøglen til kirkeporten og åbne for ligtog på søgnedage. Han skulle tilse, at ingen grave kastedes for nær kirken og at gårdmænd nød fortrin frem for husmænd og inderster. Til gengæld måtte han slå græsset på kirkegården.

¹² LA Vib. Århus bispeark. 1700-1803 kirkesyn.

¹³ Sml. note 11. Huset tjente senere som fattighus, se A. Fuglsang: Hans Hansen Rosborg, i ÅrbÅrhSt. 1931, s. 48.

¹⁴ RA. Rtk. rev. rgsk. Århus stifts kirkers rgsk. 1680-94.

¹⁵ Kancbrevb. 19.nov. 1586.

¹⁶ RA. DaKanc. B. 106, 1631-32. Betænkning ang. kirkernes rgsk.

¹⁷ LA Vib. Sabro, V.Lisbjerg og Framlev provsti. Synsprotokol 1856-1921 (C30 - 7 - 10).

¹⁸ Jfr. foto og brev fra ark. M. B. Fritz 1939, i NM2.

¹⁹ Jfr. foto 1917, i NM2.

²⁰ En revne 35 cm fra forkant markerer omsætningen.

²¹ Grundfør kirkes rgsk.sbog 1811-94.

²² De konstruktive dele af fyr, billedskærerarbejdet af eg.

²³ Harald Langberg: Clausholms Bygningshistorie, 1958, s. 85-87; Ludwig Döry: Malede vægdekorationer i danske herregårde 1710-40, i Budstikken, 1962, s. 53-102.

²⁴ Oprindelig uægte forgyldning, 1940 afløst af ægte. Marmoreringen ligger direkte på træet.

²⁵ Jfr. A. Fuglsang, i ÅrbÅrhSt. 1931, s. 46-65 og J.Christensen, i JySaml. VIII, 1880-81, s.97ff.

²⁶ H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon, II, 1925, s. 135.

²⁷ De to nedre malerier er 1940 overført på nye lærreder og nadverbilledet desuden forsynet med ny ramme.

²⁸ Note 17; arbejdet skulle udføres under ledelse af maleren Hermansen (LA Vib. Sabro, V. Lisbjerg og Framlev provsti, ca. 1845-1933. Provstiets kirker m.m.) (C30-64).

²⁹ Ifølge herredsbogen 1661 (note 3) »bekostet« af en af de to nævnte præster; jfr. Wiberg præstehist. I, 484.

³⁰ 1865 blev »piggen« på alterstagen afslebet (note 21).

³¹ Ved restaureringen genfremstillede farverne, dog fik balustrerne uægte forgyldning.

³² Optaget i lavet 1844.

³³ Ønskedes repareret 1858 (note 8).

³⁴ Synsprotokollen meddeler, at krucifikset er indkøbt hos antikvitetshandler i Flensborg.

³⁵ Muligvis 1868, da lydhimlen repareredes (note 21).

³⁶ Der er anvendt en ejendommelig rød farve. Ifølge indb. har stolens nu forgyldte, vandrette led oprindeligt været malet med »glimmermaling«.

³⁷ Således karakteriseret af Chr. Axel Jensen i indb. 1917.

³⁸ På Uldalls tid fandtes kun otte figurer.

³⁹ Jfr. Christie: Ikonografi, s. 198, 206.

⁴⁰ Tre arme fornyet 1868 (note 21). - Kronen i øvrigt istandsat 1910 og mange dele fornyet (note 9).

⁴¹ RA. 108A. Rgsk. ældre end 1559. Nr.21. Fortegn, over indkrævede klokker 1528/29.

⁴² Nyrop: Kirkeklokker, s. 87, jfr. F. Uldalls håndskrift 1887, s. 88 og klokkestøberens brev af 26. febr. 1903 (NM2).

⁴³ Note 11; smst. vedr. skolemesterens ringning med klokken samt andres mulighed herfor.

⁴⁴ Blære kirke, 1546 (Ålborg amt), Lem 1547 (Randers amt), Trans og Vesløs 1555 (Ringkøbing amt og DK Tisted s.204).

⁴⁵ Aftype som sten nr. 36 i Århus domkirke (s. 785).

⁴⁶ Dennes søn og efterfølger, provst Oluf Villadsen, blev 1734 af kirkeejeren Hans Rosborg anklaget for, at denne præstebegravelse skulle have forårsaget, at mure og hvælvinger var blevet svækket, en anklage der dog lige så lidt som mange af Rosborgs øvrige kunne forfølges (J.Christensen i JySaml. VIII, 120 ff).

⁴⁷ Oplysninger om krypten samt fotos er venligst meddelt af kirkens tidligere sognepræst Jens Fosdal.

⁴⁸ Zachariasen: Orgelfortegn.

SUMMARY

Grundfør church, about 15 km north-west of Århus, consists of chancel, nave and the lower courses of a tower erected in the Romanesque period. The building was constructed on a chamfered base and decorated with pilaster strips which on the walls of the chancel are connected by a frieze of round arches. The walls of the chancel and the longitudinal walls of the nave furthest to the east are of travertine, the remainder of granite boulders, while limestone was used for the surrounds of doors and windows. The square tower section, which does not seem to have had an outer doorway, had access to the nave. It cannot be established how high the tower was built. The present entrance through the tower is the result of changes probably made as early as the Middle Ages: the south door was transferred from the nave to the tower and the tower archway was replaced by a doorway. The nave has retained its -flat wooden ceiling, while cross-vaulting was added to the chancel after 1400. The present ridge turret was erected in 1965, but the

church seems to have had a ridge turret as early as the 17th century. Traces of murals from 1450-1500 of the type common to this area have been revealed on the ribs of the chancel vaulting.

The Romanesque baptismal font is part of the original church furniture and belongs to a fairly large East Jutland group, which is decorated with bi-corporate lions with a man's head. The 17th century is represented by the small altar candlesticks, the pulpit from 1633 with roughly carved figures of apostles, and eight bench ends from c. 1630 decorated with skilfully carved figures of apostles which were executed to some extent on the basis of drawings by Jacques de Gheyn after Karel van Mander. The Late Baroque altarpiece was donated in 1725 by Hans Rosborg and wife of Haraldslund, the patron of the church, who had the altarpiece decorated with paintings by Berend Noer (Nohr), well-known as Royal decorative painter at the manor of Clausholm. A recast bell from 1551 was, according to its cypher, most likely executed by the bellfounder Rasmus Lavsén.

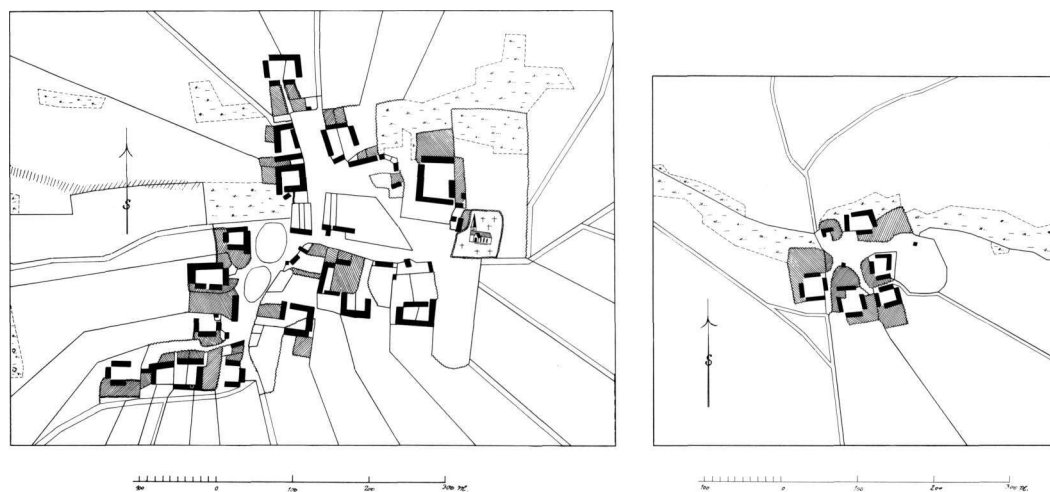

Fig. 22-23. Landsbyplaner 1:10000. 22. Grundfør målt 1782. 23. Hinnerup, målt 1799. - *Maps of the villages of Grundfør and Hinnerup, 1782 and 1799.*